

שי ועגנון, שלשה סיפורים / יוסף סאקס, שמואל פאוסט

8 בפבר'

פורסמה על-ידי מערכת 'שבת'

אדם החושב בתמונות / יוסף סאקס

מהדורה מאוירת בקומיקס לסיפורי עגנון משמרת מצד אחד את שפתו וסגנונו ומצד שני מהווה מדרש לכתביו; דורשת סבלנות ופענוח וגם מזמנת היכרות קסומה ומשעשעת

שי ועגנון שלושה סיפורים

שי ועגנון שלושה סיפורים

סיפר ש"י עגנון, צייר שי צ'רקה

שוקן, תשע"ג 2013, 48 עמ'

"עגנון הצליח להביע הכול – בדרך לגמרי לגיטימית – בצורה של אדם החושב בתמונות", העיד ידידו גרשם שלום. לפיכך מעניין שכה מעט מסיפורי ש"י עגנון אוירו עד עתה. מנקודת מבט אמנותית, עבודת האילוסטרציה הגדולה ביותר שנעשתה עד כה היא של האמן אביגדור אריכא, עבור חלקים מ"תמול שלשום" שהודפסו תחת השם "כלב חוצות", שם הסופר והאמן עבדו יחד על מנת לאייר את הכלב הדמוני בלקו (בבית) עגנון נפתחה תערוכה של חריטות, רישומים וציורים אלו בשנת 2010, והודפס קטלוג בשיתוף עם מוזיאון תל-אביב לאמנות). גם הרצל רום, חתנו של זלמן שוקן, הפטרו של עגנון, הפיק מספר ציורי קווים ואלה מוחזרו בהדפסות שונות של סיפורי עגנון בעברית ובתרגום.

אבל רק כעת, 42 שנה לאחר מותו של חתן פרס הנובל, נהפכו סיפוריו של עגנון לספר קומיקס. המאייר וצייר הקומיקס שי צ'רקה הלחים תמונות לשלוש מיצירותיו של עגנון, ואין זה מפתיע שהוא עשה זאת לסיפורים שעשויים למצוא חן במיוחד בעיני ילדים.

הרב קוק ובוו דילן

"מעשה העז" הוא כפי הנראה הסיפור הקצר המוכר ביותר של עגנון, וסביר להניח שהינו הראשון שפוגשים ילדים בבית הספר. אנדה זו מספרת על מערה-מנהרה המחברת בין הגלות לארץ ישראל, ועל עז משעשעת ומסכנה שיכולה להוביל בדרך. למעשה, זהו הסיפור הראשון של עגנון שאויר. הוא יצא לאור ב-1925, זמן קצר לאחר חזרתו של עגנון משהייה בת 12 שנים בגרמניה. הסיפור התפרסם בה בעת בשתי הוצאות לאור, ללא שינויי נוסח – בכתב-עת הספרותי "הדים" וכחלק מסדרת חוברות לילדים שאוירו על-ידי האמן הבצלאל זאב רבן. העובדה שאותו סיפור הוצג גם למבוגרים וגם לילדים מבליטה את המורכבות והעושר של סיפורי עגנון, ובעצם את האופי המדרשי של כתיבתו.

בדיוק סביב נקודה זו – עגנון לילדים – מתעורר העניין בגרסתו של צ'רקה, גרפיקאי ומאייר מוכשר הידוע בעיקר בשל סדרתו "בבא", המאיירת אגדות חז"ל וסיפורי תנ"ך. צ'רקה נודע גם בזכות הקריקטורות הפוליטיות שבהן הוא מצליף בכל מגזרי החברה הישראלית. בספר הנוכחי ניכר עידן כמה מאיירי הנם מטבעם פרשנים. למשל, עגנון איננו מרבה בתיאור המעבר במערה המחברת בין גליציה לגליל, אלא פוטר את עצמו בשלושה משפטים קצרים. זאת משום שהצורך להזיז את העלילה קדימה איננו תובע מילים רבות (בדומה למאורת הארנבת של לואיס קרול, ארון הבגדים של ק"ס לואיס ורצ'ף 9 ושלושה רבעים של ג'יי קיי רולינג, זהו רק המנגנון המאפשר למספר להעביר את הגיבור מעולמנו לעולם קסום יותר). אך המאייר איננו יכול להסתפק בכך, וצ'רקה משקיע שלושה מתוך שנים-עשר עמודיו של "מעשה העז" לתיאור המעבר במערה. לאורך הדרך אנו רואים אזכורים לבני הצאן בהיסטוריה היהודית, החל מהאיל הנאחז בסך מעקדת יצחק, דרך השעיר לעזאזל, חד גדיא ועוד. סכין קצבים המשורטטת בדמות היטלר מזכירה לנו את ההובלה של העם היהודי, ובכן, כצאן לטבח.

בעקבות ציוריו של צ'רקה אנו זוכים להציץ במה שמסופר בין השורות אצל עגנון: יש הרבה היסטוריה יהודית במעבר שבין העולם הישן לחדש ובין הגולה לשיבה לארץ ישראל. בצורה זו משמר צ'רקה חלק מדור־המשמעות של הכתוב העגנוני, המכוון בעת ובעונה אחת הן לילדים והן להוריהם. ניכר כי ציוריו של צ'רקה הנם סוג של מדרש על כתבי עגנון, שהם בעצמם זיקוק של ספרות המשנה, התלמוד, המדרש, החסידות וכו', הנוצקים מחדש לתוך תבנית ספרותית מודרנית.

הסיפור הידוע השני באוסף (והראשון בסדר הסיפורים) הוא "מאויב לאוהב", המתאר את ניסיונותיו של המספר להתיישב בשכונת תלפיות למרות התנגדותו של "מלך הרוחות", המאיים לנשוב ולנשוף ולמוטט את ביתו. כמעט כל פרשנות על סיפור זה הצביעה על ההשתקפות האוטוביוגרפית של עגנון אל תוך הסיפור, כגון ביזת ביתו השכור בשכונת תלפיות בזמן פרעות תרפ"ט, ולאחר מכן בניית ביתו העומד עד היום ומשמש מוזיאון ומרכז למידה ותרבות. בהמשך לקו פרשני זה, מצייר צ'רקה את המספר בדמות דיוקנו של עגנון עצמו, והבית אינו אלא בית עגנון, אבל, באופן מפתיע, מצויר כפי שהוא כיום, לאחר השיפוץ הנרחב שעבר בשנת 2009 (הקורא הערני ימצא באיורים רמזים לדמויות היסטוריות נוספות – נסו למצוא את הרב קוק, בוריס שץ ובוב דילן!)

בעוד שני הסיפורים הראשונים מוכרים באמצעות תוכניות הלימודים, את הסיפור השלישי סביר להניח שילדים – וכל מי שאיננו מעריץ מושבע של עגנון – לא יכיר. זאת משום שצ'רקה אייר פסקה אחת מתוך "עד הנה", רומן מאוחר של עגנון, ואייר אותה כסיפור עצמאי. בסיפור "האדריכל והקיסר" אדריכל זקן מתבקש לבנות לקיסר סיני ארמון חדש, אבל "יצאו שנים ולא נבנה הארמון, שהזקין האדריכל ולא הלך לבו אחר העצים והאבנים". במקום לבנות הוא מצייר תמונה של ארמון על בד ענקי "ועשה בחכמה שכל אחד ואחד רואה בה ארמון ממש". כשהקיסר מגלה שלפניו אינו אלא ציור בלבד הוא מתרגז וצועק "רימית אותי והעמדת צורה מחוקה במקום בניין!". ברגע זה הקיש האדריכל (שמצייר בדמות דיוקנו של עגנון הזקן, שמוכר לנו היטב מן השטר של 50 שקלים) "באצבע על הדלת המצוירת. נפתחה הדלת ונכנס האדריכל ושוב לא יצא משם".

אגדתו של עגנון יכולה להתפרש בשני רבדים לפחות. ברובד אחד אנו יכולים להבין את רצונו של כל אמן להימלט אל תוך יצירתו כדרך להימנע מן הלחץ והצורך לרצות את פטרונו ואת ההוצאה לאור שלו. ברובד עמוק יותר, יצירה אמנותית קיימת בעולם אחר, שם היא הופכת ביטוי מוחשי לאידיאל מופשט. לארמונו של האדריכל, שקיים רק בשרטוטים, יש קיום משלו בעולם אפלטוני. ברמה הזו תרכובת המילים והציורים מעסיקה אותנו באופן העמוק ביותר, ודורשת גם תשומת לב רבה מצד הקורא כדי להבין מה באמת קורה על הדף ובין השורות. וכמו שהעיד ארט ספיגלמן, הקומיקסאי המפורסם של "מאוס", על הז'אנר: "נדמה לי שהקומיקס כבר הפך מסמל לבורות לאחת מן המצודות האחרונות של האוריינות. אם יש לקומיקס בעיה כעת, זה שלאנשים כבר אין הסבלנות לפענח את הקומיקס".

איורים מתוך הספר: שי צ'רקה

חשוב שצ'רקה עמד בפיתוי ולא חידש את השפה הפואטית ולעתים מיושנת של עגנון, ואפילו לא הקל על קוראיו באמצעות הוספת ניקוד לטקסט (שנכתב בכתב ידו המאויר של צ'רקה, ולא בגופן מחשב). חלק מן הדיאלוגים נמסרים בלשונו של צ'רקה בתוך "בועות מחשבה" ובמקרים אחרים המאיר משנה במקצת את הטקסט, אבל למרות זאת לרוב המילים והסגנון הם של עגנון עצמו, כפי שהדברים מופיעים במקור.

המחשבה שקוראים צעירים יקראו את השפה המדרשית של עגנון ולא ייבהלו ממנה מעוררת תקווה. זהו כוחו של האיור – הקוראים ידעו שהמילה המשנאית "משיחה" פירושה חבל, מכיוון שיראה חבל קשור סביב זנבה של העז. השאלה האם יכחינו בהד המילה "משיח", שאלה כיוון עגנון, תלויה יותר במטעני הידע שאותם יביא איתם אל הטקסט מלכתחילה.

ובכל זאת, מכיוון שצ'רקה משנה את המילים של עגנון מדי פעם, כדאי היה שההוצאה תוסיף את הטקסט המקורי של הסיפורים כנספח לספר – כל סיפור הינו קצר במיוחד (ללא האיורים), שני עמודים היו מספיקים – ובכך היה הופך הספר לכלי יעיל יותר לשימוש חינוכי, במיוחד ברמת בית הספר היסודי. בכל מקרה, שיתוף פעולה חשוב ומהנה זה בין שי לש"י יכיר לילדים (ולהורים) את כתיבתו הנפלאה של עגנון. ברגע שהם יכנסו אל תוך מנהרה קסומה זו, מובטח שיצאו לדרך אלי-חזור.

הרב יוסף סאקס הוא מייסדה של 'עמותת עתיד' לחינוך יהודי, ומרצה בבית עגנון בירושלים

(<http://shabbatmakor.files.wordpress.com/2013/02/scan03.jpg>)